

Nikolina Barišić

Stručna interpretacija lokalnih (zavičajnih) priča i tradicija

*Analiza na slučaju utjecaja Vojne krajine na kulturu, jezik,
pjesmu i ples mog zavičaja*

Mjesto odakle potječem, Drenovci, nalazi se na krajnjem istoku Hrvatske – u zapadnom Srijemu, nedaleko od granice sa Srbijom i Bosnom i Hercegovinom. Drenovci su za vrijeme Vojne krajine bili središte, odnosno zapovjedno mjesto Drenovačke satnije. Ta je satnija isprva pripadala Petrovaradinskoj pukovniji koja je imala sveukupno 16 satnija. Prema podacima iz 1776. godine, Drenovačkoj su satniji, osim Drenovaca, pripadali Jurići (danas: Đurići), Gunja, Račinovci, Jamina (danas: Jamena, Srbija), Strošinci, Soljani i Vrbanja. Godine 1808. Drenovačka satnija ulazi u sastav Brodske pukovnije i u tom obliku ostaje do 1873. godine. Drenovci su kao središte satnije bili stanovništvom najbrojnije selo. Satnija je označena rednim brojem dvanaest pa se danas zbog toga područje devet sela (Strošinci, Soljani, Drenovci, Račinovci, Đurići, Gunja, Rajevo Selo, Posavski podgajci i Vrbanja) naziva Cvelferija. Ovaj naziv potječe od njemačkog broja *zwölf*, što znači „dvanaest“. Ta su se sela nakon mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine nalazila na granici s Turcima, te su tamošnji ljudi prozvani *Graničarima*.¹

Za proučavanje zavičajne povijesti izuzetno su važne lokalne općinske narodne knjižnice. Od iznimne su važnosti i zavičajni muzeji koji često sadrže iznimno bogatu građu. U njima su izloženi primjerci novca, narodnih nošnji, različitih svakodnevnih uporabnih predmeta, alata i oruđa koji su pronađeni do danas. Također,

za proučavanje povijesti i uzročno-posljedičnih veza, kao i informacija o tome kako se nekada živjelo i radilo, od iznimne pomoći za ovo istraživanje bio je i razgovor sa starijim lokalnim stanovništvom. Iz razdoblja Vojne krajine ostali su sačuvani brojni odjevni predmeti. Jedan od takvih odjevnih predmeta poznat je pod nazivom *reklja* ili *špenzle/špenclе*. Špenzle su kratki vuneni kaput koji seže do struka ili preko njega; tamnoplave su boje, a urešene su različitim motivima koji označavaju različite vojne jedinice ili satnije. Špenzle cvelfeskog kraja izrađene su „na strike“, što znači da su oko rukava i struka urešene s dvanaest linija različitih boja, koje označavaju broj satnije. Vrlo je vjerojatno da je nakon ukidanja Vojne granice ostalo još reklji koje su bile u uporabnom stanju, pa ih je nakon razvojačenja zbog siromaštva i neimaštine počelo nositi lokalno civilno stanovništvo. Početkom 20. stoljeća zatvaraju se gotovo svi obrti koji su proizvodili reklje, a ponovno se počinju izrađivati krajem druge polovice prošloga stoljeća – no, ne zbog svoje prvotne namjene, već zbog očuvanja tradicije i kulture predaka. Špenzle ili reklje danas su neizostavan dio narodne nošnje Slavonije i Srijema, pa tako i mojega zavičaja. Reklje se ponovno proizvode, a motiv „strika“ raširen je na mnogim odjevnim i uporabnim predmetima te se ponovo počinje susretati u svakodnevnoj uporabi.²

sl. 1: Špenzle cvelfeskog kraja³

Osim sačuvane odjeće, nakon Turaka promijenio se i izgled slavonskih sela. Nakon što je prestala stalna osmanska opasnost, dakle poslije uspostave Vojne krajine na ovome prostoru, sela su se grupirala. Brojni su uzroci grupiranja sela: nestanak stalne turske opasnosti omogućio je stanovništvu ponovo naseljavanje osvojenih sela i vraćanje na nekadašnje zemljište. Također, područja zarasla šumama okršena su i pretvorena u plodno tlo koje je lokalno stanovništvo počelo iskorištavati kao važan resurs za ratarsku i stočarsku proizvodnju. Na prostoru Cvelferije, unatoč tome, sačuvana su velika šumska područja hrasta lužnjaka, a šume ovoga bazena nazivaju se Spačvanskim šumama (po rijeci Spačvi koja protječe nedaleko od Vrbanje). Sljedeći uzrok grupiranja sela zasigurno je i lakši suživot stanovnika u zajedničkom naselju.

Ipak, najvažniji čimbenik grupiranja sela je tzv. „Terezijski urbar“ iz koji je 1756. godine izdala carica Marija Terezija. Primjenom odredbi Urbara dolazi do uređenja cesta i puteva, te formiranja katastra zemljišta. Neka sela nastajala su planski, a postojeća su se naselja bolje grupirala i organizirala na ranijim selištima ili oko novosagrađenih puteva. Takvim uređenjem postignut je izgled sela koji danas znamo pod pojmom *ušoreno*⁴ selo. Kuće su građene uzduž prometnice s objiju strana. Iza njih se nalazilo zemljište za obradu i svakodnevne potrebe, gdje se uglavnom uzgajalo povrće i držalo domaće životinje. Sela u nizinskim krajevima građena su na relativno povišenom terenu zbog tada još neuređenih nasipa i čestih izlivanja rijeka iz korita tijekom kišnih godina.⁵ Kuće i dijelovi naselja na nižem terenu uglavnom su izgrađeni tijekom zadnjih 30 do 40 godina, dakle nakon uređenja nasipa, što se za neka sela u mom zavičaju pokazalo pogubnim u poplavama u svibnju 2014. godine. Oblik ulice određen Urbarom ostao je sačuvan do danas u gotovo svim ravničarskim slavonskim selima, pa tako i u mome zavičaju. Za vrijeme Marije Terezije na prostor Slavonije doseljava se velik broj njemačkih i austrijskih obitelji, o čemu ćemo govoriti dalje u tekstu. Budući da su te obitelji bile znatno bogatije od lokalnog stanovništva, osiromašenog i uvelike iscrpljenog turskim osvajanjima, njemačke i austrijske obitelji kupovale su velike poljoprivredne posjede. Proces kupovanja zemljišta bio je tim lakši za doseljeničko stanovništvo zbog toga što je Vojna krajina iscrpljivala potencijal radne snage; naime, svaka je obitelj morala slati muško stanovništvo u Krajinu, stoga je većina zemljišta bila prodavana zbog nemogućnosti obrade velikih površina zemljišta. Tek veće kućne zadruge mogle su obrađivati posjedovanu zemlju. Njemačko i austrijsko stanovništvo zbog toga je kupovalo velike posjede i na njima organiziralo radnička naselja. S obzirom da u to vrijeme nije postojala gotovo nikakva mehanizacija u poljoprivredi, svu radnu snagu činila su vučna stoka i lokalno stanovništvo. Takva radnička naselja bila su raštrkana po ataru, a nazvana su *stanovi*. Ondje su živjeli radnici koji bi nakon posla u polju dolazili na okrijepu i počinak. Njemci su bili vlasnici velike većine zemljišta sve do početka 20. stoljeća. Tek nakon Drugog svjetskog rata većina njemačkog stanovništva protjerana je s područja Slavonije. Tada zemlja uglavnom prelazi u vlasništvo države, no stanarski način života zadržao se još neko vrijeme. Tako i danas na prostoru Slavonije i dalje postoje mnogi stanovi koji čuvaju uspomenu na davna vremena. Stanovi su izgubili prvotnu funkciju, no lokalno stanovništvo zadržalo je neke običaje iz toga vremena.

Iz navedenih je triju primjera dovoljno jasno prikazano koliko je stalna turska opasnost, ali i njezin prestanak, utjecala na kompletan život čitavog zapadnog Srijema i Slavonije. Na prostoru Cvelferije i Županjske Posavine održavaju se brojne kulturne i umjetničke manifestacije koje pokazuju sve ljepote povijesti i nekadašnjeg života na ovim prostorima. Tako se još od devedesetih godina 20. stoljeća svake godine održava kulturno-umjetnička manifestacija „Raspjevana Cvelferija“. Prva manifestacija pod ovim imenom održana je u Drenovcima 1990. godine, sa ciljem očuvanja nacionalnog identiteta i isticanja hrvatskih nacionalnih obilježja zbog ponovnog osjećaja ugroženosti vlastite kulture i narodnosti u predratnome razdoblju. „Raspjevana Cvelferija“ održava se u lipnju, po redosljedu svake godine u drugome selu Cvelferije. Na manifestaciji nastupaju kulturno-umjetnička društva i razne udruge iz navedenih devet sela, kao i gosti iz susjedne Babogredske satnije te drugi gosti iz Hrvatske i inozemstva. Većina pjesama i plesova koja se izvodi na ovakvim manifestacijama često je povezana s nekim razdobljem turske vladavine ili razdobljem

oslobođenja od Turaka. Cilj manifestacija očuvanje pjesama i plesova Cvelferije od zaborava, te upoznavanje mlađih naraštaja s nekadašnjim načinom života i rada u ovim krajevima. Jedan od autora brojnih pjesama i priča o Cvelferiji, ali i Slavoniji

sl. 2: Rekonstrukcija nekadašnjeg stana⁶

i Srijemu uopće, priznati je pučki pjesnik Đuro (Đuka) Galović, rođen u Županji 1924. godine. Krajem prošloga stoljeća izdao je zbirku pjesama *Cvelfer stari*, a jedna od njegovih najpoznatijih pjesama je *Odavno smo graničari stari*:

*Odavno smo graničari stari,
čuvali smo granicu na Savi.
Čuvali je sa starih čardaka,⁷
branili je hrabro od Turaka.
Čuvali je sa starih čardaka,
O svom kruvu⁸ i u svome kruvu.⁹
I djedovi svoju krv su lili,
čuvajući naš zavičaj mili.
Slavonci smo i Hrvati pravi,*

*Granicu smo čuvali na Savi.
Granica je Sava od Turaka,
Čuvali je sa starih čardaka.
Nitko našu granicu ne smeta,
Branila je Brodska regimenta.
Još i danas ponosni smo bili,
Što čuvamo svoj zavičaj mili.
Graničarsko mi nosimo ime,
Još i danas ponosni smo njime.¹⁰*

Ova pjesma nezaobilazna je na brojnim manifestacijama, a osim u cvelferskom kraju poznata je i izvodi se širom Slavonije i Srijema. U selu Štitar, nedaleko od Županje, koje je za vrijeme Vojne krajine pripadalo Babogredskoj satniji, svake se godine održava kulturna manifestacija pod nazivom *Odavno smo graničari stari*. Ova je

manifestacija također posvećena čuvanju i promicanju kulturnog zavičajnog blaga. Kulturno-umjetničko društvo iz Gunje nosi naziv *Graničari*. Uz kulturno-umjetnička društva u Slavoniji, ali i središnjoj Hrvatskoj, kao glazbeni instrument najčešće vežemo tamburu. Tambura je narodni trzalački instrument, tradicionalna tekovina južnih Slavena i drugih naroda i jugoistočnoj Europi, koju su na ove prostore donijeli Turci u 14. i 15. stoljeću rijekom osvajanja. Tambura se najprije zadržala na prostoru Bosne i Srbije sredinom 16. stoljeća, a kasnije je iz Bosne seobom Bunjevaca i Šokaca prenesena u Slavoniju i Bačku. Ondje se kao takva zadržala među stanovništvom i uz manje izmjene ostala karakterističan narodni instrument do danas. Krajem 19. stoljeća na ovome prostoru počinju djelovati brojni tamburaški orkestri, o čemu nam svjedoče brojni pisani i slikovni izvori.¹¹ Danas je tambura neizostavan instrument u kulturi čitave Slavonije.

Osim materijalne ostavštine, stalna opasnost od Turaka razvila je i običaje koji su nastajali u godinama kada se granica s Osmanskim carstvom pomaknula na rijeku Savu. Jedan od njih jest i pokladno jahanje, koje je kao običaj ponovno zaživjelo u zadnjih dvadesetak godina na prostoru uz Savu. Mladi *Graničari* okupljali su se na konjima i u pokladnom ruhu jahali kroz selo, dijelom provocirajući Turke preko Save, a dijelom zbog pokladnih običaja. Zaustavljali su se kod mladih djevojaka i snaša¹² koje su ih častile krafnama, rakijom i suhomesnatim proizvodima. Tako odjeveni obilazili su i svoje prijatelje koji su u tome trenutku službovali na graničnim postajama, noseći im pokladno jelo i piće. Običaj pokladnog jahanja stagnirao je do kraja prošloga stoljeća zbog činjenice da se konji više nisu koristili kao radna snaga, a bili su skupi za održavanje. Tijekom zadnjih dvadesetak godina gotovo u svim selima Cvelferije i Županjske Posavine ponovno je oživio ovaj pokladni običaj, a sve se više ljudi počinje baviti uzgojem konja iz ljubavi prema očuvanju starih običaja. Pokladno jahanje u selima Županjske Posavine svake godine počinje nakon blagdana Sveta tri kralja, a traje sve do dana Čiste srijede. Pokladno se jahanje danas održava na isti način kao i u vrijeme Vojne krajine, osim što se sada muškim konjanicima mogu pridružiti i žene na konjima. Osim ovih brojnih kulturnih utjecaja koje je postojanje Vojne krajine ostavilo na prostor Županjske Posavine, ostavština iz osmanskog razdoblja zabilježena je i u govoru lokalnog stanovništva. Ustaljene su brojne posuđenice iz turskog jezika, odnosno turcizmi, koje možemo čuti posebice od starijih osoba u svakodnevnom jeziku, ali i književnosti. Neki od njih su: *avlija* (dvorište), *basamak* (stepenica), *čardak* (kat, gornji dio kuće), *čorba* (gusta juha), *ćuprija* (mali most preko kanala ispred kuće), *durati* (trpjeti), *jok* (ne), *sijelo* (okupljanje prijatelja), *sokak* (uska ulica) i dr.

S druge strane, u jeziku ovoga kraja koriste se i brojni germanizmi. Naime, od samoga osnutka Vojne krajine 1553. godine u Hrvatsku se doseljavao velik broj vojnika s njemačkog govornog područja, najviše iz austrijskih zemalja. Važno je napomenuti kako je od osnutka Vojne krajine, pa sve do njezina nestanka 1881. godine, službeni jezik Vojne krajine bio njemački. Za vrijeme vladavine Marije Terezije i Josipa II. na hrvatski se prostor doseljava oko 13 000 njemačkih obitelji.¹³ Neki od germanizama koji se i dalje koriste među lokalnim stanovništvom jesu: *ancug* (odijelo), *escajg* (pribor za jelo), *kirbaj/kirvaj* (običaj slavljenja crkvenog goda), *šeflja* (kultača), *špajz* (smočnica), *šuster* (postolar) itd. Neke su njemačke obitelji ostale živjeti na ovome prostoru i nakon Drugog svjetskog rata, a dokaz tome su prezimena njemačkog podrijetla i specifična arhitektura koju su njemačke obitelji

ostavile za sobom. Tako u čitavoj Slavoniji, Baranji, Baču, Banatu i Srijemu i danas postoje takozvane „švapske kuće“ izgrađene od strane doseljenih Nijemaca, u koje je doseljavano stanovništvo iz Zagorja i Like nakon što su Nijemci protjerani poslije Drugog svjetskog rata.

sl. 3. Klasičan primjer „švapske kuće“ u Drenovcima iz 1938. godine¹⁴

Turska opasnost i prestanak turske opasnosti za ovo pogranično područje imali su velik značaj. Opisali smo samo nekoliko primjera utjecaja na materijalnu ostavštinu ponajprije zapadnog Srijema, ali i čitave Posavine. Ratni sukobi i previranja činili su u prošlosti mnogo više od same okupacije teritorija, stoga je u svijesti lokalnog stanovništva razdoblje turske opasnosti ostalo zabilježeno u jeziku, pjesmama, plesovima, običajima, načinu života i rada. Sa sigurnošću se može zaključiti da je ovo povijesno razdoblje u svakome pogledu najviše odredilo prostor Županijske Posavine.

Bilješke

- 1 Ćosić, Ivica. Cvelferija u sastavu Slavonske vojne granice 1701.-1808., vlastita naklada, Vrbanja, 2003. 11.
- 2 Ćosić, Ivica. Špenzle na strike, vlastita naklada, Vrbanja, 2004., 43.
- 3 Ibid.
- 4 Šor (madž.) – široka i duga seoska ulica s kućama u pravilnom nizu
- 5 Maočanin, Fedor. Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787., 44.
- 6 Osobna fotografija, fotografirano 10. veljače 2014.
- 7 Stražarnica, visoka i uska građevina s koje se pruža pogled na neprijateljski prostor
- 8 Kruvu – kruhu, hrani. U pjesmi se želi reći kako su se Graničari sami hranili.
- 9 Ruvu – odjeći, u pjesmi se želi reći kako su se Graničari odijevali na svoj trošak.
- 10 Galović, Đuro: Cvelfer stari : šokački stihovi. Osijek : Matica hrvatska, Ogranak: Grafika; Vinkovci: ZAKUD Vukovarsko-srijemske županije, 2006, 10.
- 11 www.hrvatski folklor.net – Instrumenti: Povijest tambure, pristupljeno 28. ožujka, 2016.
- 12 Snaša – mlada djevojka za udaju, ili mlada udana žena, ovisno o kontekstu
- 13 Maočanin, Fedor. Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787., 94.
- 14 Osobna fotografija. Snimljeno 3. travnja, 2016.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 12 2017.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 12 2017.

Pro Tempore

Pro tempore
Časopis studenata povijesti
godina XII, broj 12, 2017.

Glavni i odgovorni urednik
Porin Šćukanec Rezniček

Uredništvo
Mislav Barić, Lucija Balikić, Lucija
Bakšić,
Ivan Grkeš, Ivana Nodilo, Tomislav
Kunštek

Urednici pripravnici
Tea Miroslavić, Josip Humjan

Redakcija
Mislav Barić, Lucija Balikić, Lucija
Bakšić, Ivan Grkeš, Ivana Nodilo,
Tomislav Kunštek, Tea Miroslavić, Josip
Humjan

Tajnica uredništva
Lucija Balikić

Recenzenti
dr. sc. Iskra Iveljić
dr. sc. Tomislav Galović
dr. sc. Nataša Štefanec

Lektura i korektura
Ana Peček
Ivana Klindić

Dizajn i priprema za tisak
Iva Pezić

Prijevod s engleskog jezika
Marko Lovrić
Marta Brkljačić
Porin Šćukanec Rezniček

Prijevod s češkog jezika
Maja Janković

Izdavač
Klub studenata povijesti - ISHA Zagreb

Tisak
Grafokor d.o.o.
J. Mokrovića 6
10090 Zagreb
tel: +385 1 379 44 22
fax: +385 1 379 44 66
www.grafokor.hr

Naklada
Tiskano u 50 primjeraka

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim
radovima izražavaju isključivo stavove
autora i ne predstavljaju nužno stavove
i mišljenja uredništva i izdavača.
Izdanje časopisa ostvareno je uz
novčanu potporu Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu.

Časopis je besplatan.
Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>

Adresa uredništva:
Klub studenata povijesti - ISHA
Zagreb (za: Redakcija „Pro tempore“),
Filozofski fakultet Sveučilišta u
Zagrebu, Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb

E-mail:
pt.redakcija@gmail.com
psreznic@gmail.com